

Södra Åkarps kyrka

Lunds stift

Fasad mot nordöst.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2019-08-16

jais
arkitekter

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

—

Södra Åkarps kyrka

Vellinge-Månstorps församling, Skytts kontrakt, Lunds stift
Södra Åkarps socken, Åkarp 18:1, Vellinge kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Flygbild från sydöst. Foto: Pär-Martin Hedberg.

Södra Åkarp ligger på Söderslätt i sydvästra Skåne, söder om Malmö. Slättbygden har Sveriges bästa åkerjord. De goda förutsättningarna för odling gjorde redan under förhistorisk tid området attraktivt. Kring 1000-talet, efter befolkningsökning och förbättringar inom jordbruket, skedde en omfattande bybildning. Under 1100-talet bildades socknarna och flera romanska kyrkor byggdes i området. Ortsnamnet är belagt sedan 1100-talet som Akedorp. Socknarna var små och kyrkorna ligger tätt, vilket tyder på stor befolkning och bördig, rik jord. Omkring Södra Åkarps kyrka ligger ytterligare åtta kyrkor inom en radie av en halvmil. På en karta över Södra Åkarp från 1769 låg fem gårdar och några gatehus samlade på båda

sidor om byvägen. Kyrkan låg väster om byn, en bit utanför bykärnan. Södra Åkarp var en för dessa trakter ovanligt liten by och speciell genom att kyrkan inte låg mitt i byn som var brukligt. Kring byn var odlingsmarken indelad i en mängd smala tegar. Vid enskiftet 1810 skiftades jorden men endast en gård flyttades ut från byn.

Kyrkan ligger fortfarande helt fritt i odlingslandskapet väster om den lilla byn. Öster om kyrkogården finns en grusad plan med parkeringsplats och ekonomihus.

Kyrkobyggnaden

Den nuvarande kyrkan från 1888 föregicks av en medeltida kyrka. Kyrkan från omkring 1100-talet hade långhus och kor, byggda av natursten. Under 1400-talet slogs valv i kyrkan. Valven var dock i dåligt skick och i slutet av 1600-talet ersattes de av ett platt trätak. 1850 gjordes ritningar på en ny kyrka, som dock inte genomfördes. 1851 byggdes ett torn i väster ritat av C G Brunius. Tornet var lågt med pyramidtak. Tidigare fanns en fristående klockstapel på kyrkogården. Klockorna flyttades nu till tornet. Vid biskopsvisitationen 1877 ansågs kyrkan ”bristfällig”. Murarna buktade utåt och kyrkans underhåll försumrades. Biskop Flensburg hade liten förståelse för medeltidskyrkornas värde.

Medeltidskyrkan revs och en ny kyrka uppfördes 1888. Tornet sparades och till det byggdes ett nytt långhus och kor. Tornet från 1851 förhöjdes med tre meter och fick ny tornspira. Den nya kyrkan ritades av byggmästaren N. Andersson. Ny orgel, dopfunt och predikstol sattes upp. Från den gamla kyrkan behölls bland annat altarpuppen, klockorna, kristallkrona och dopfat. Altarpuppen tavlades om.

Kyrkan har flera gånger renoverats. Nedan följer ett urval från underhållsplanen. 1916-17 renoverades kyrkan efter förslag av domkyrkoarkitekt Theodor Wåhlin och byggmästare A. Pettersson. Valv och väggar hade stora sprickor på grund av dålig grundläggning. Ny grundförstärkning gjordes. Dragstag av järn sattes upp mellan kyrkans väggar. Väggarna renknackades invändigt och putsades om.

1960 renoverades kyrkan in- och utvändigt efter förslag av domkyrkarkitekt Eiler Græbe. Bänkarna togs bort under orgelläktaren. Ny trappa gjordes till läktaren. Övriga bänkar byggdes om och förkortades. Ny färgsättning. Bänkarna och läktaren var tidigare målade i gulaktig ekimitation. Nytt brädgolv under bänkarna. På övriga golv lades ljusgrå kalkstensplattor. Installation av värme och el. Delvis omputsning och ommålning interiört. Utvändigt omputsning och kalkning.

Kyrkan har vid flera tillfällen renoverats med olämpliga metoder och material. Puts och färgtyper hade inte varit anpassade efter kyrkans material.

2011 installerades jordvärmeanläggning.

Exteriör

Kyrkan idag består av långhus med lägre femsidigt kor i öster och ett torn med spira i väster. Kyrkan är vitputsad med plåttak och rundbågiga fönster. Fasaden är indelad med strävpelare och takgesims.

Fasad mot söder. Kyrkan i jordbrukslandskapet.

Kyrkans murar i långhus och kor är uppförda av tegel. Tornet från 1851 är byggt av gråsten medan tornets förhöjning 1888 är byggd av tegel. Hela kyrkan är putsad med en slät, kvastad puts och vitmålad. Sockeln är utkragande och målad grå. Fasaden indelas med strävpelare mellan fönstren och i hörnen. Strävpelarna trappas av i två nivåer och övergår överst i lisener. Strävpelarna är avtäckta med ljusgrönt målade gjutjärnsplåtar. Mellan lisenerna finns en takfris med triangulära bågar och konsoler, en variant av tandsnitt. Tornet har en lågt placerad gördelgesims som är avtäckta med skifferplattor. Ett trapporn finns i hörnet mellan långhus och torn på norrsidan.

Kyrkans huvudingång är i tornets västra fasad. Det finns även en ingång i öster samt en ingång till trappornet. Västportalen är en utkragande triangulär gavel som avslutas uppåt med en sockel som stöd för ett kors. Portalen pryds av en blinding i form av ett trepass. Murnischen är rundbågig medan dörröppningen är raktäckt. Pardörrarna

är av blåmålade ramverk med fyllningar. Enkeldörren i öster är likaså av ramverk med fyllningar medan trappornets plankdörr är klädd med liggande panel. Handtag och lås är moderna.

Fönster i långhuset.

Tornet mot sydöst.

Portalen i tornet.

Kyrkans många fönster i långhus och kor sitter i stora rundbågiga öppningar. Fönstren indelas med murverk i två smala rundbågar och ett runt fönster i ovankant. De spröjsade gjutjärnsbågarna är målade ljusgröna. Glaset är klart med färgat glas i ovankant. Solbänkarna är täckta med målad räfflad järnplåt.

Tornets fönster i bottenvåningen är däremot mindre och stickbågiga inom en rundbågig nisch. På andra våningen finns ett stort rosettfönster med ett cementgjutet fyrpass. Dubbla rundbågiga ljudöppningar inom rundbågiga nischer finns i alla väderstreck i tornets klockvåning.

Långhuset har sadeltak och koret ett femsidigt tak. Tornets spira är åttasidig med små minikupor åt fyra väderstreck. Samtliga tak är täckta med förzinkad stålplåt i skivtäckning som är målad ljusgrön. Tornspiran kröns av ett ringkors. Takavvattningen består av fotrännor och vita stuprör.

Interiör

Vapenhuset i tornets bottenvåning har högt i tak och dagsljus från fönster i norr och söder i djupa fönsternischer. Väggar och tak är putsade och vitmålade. Taket är något välvt och vilar på stickbågiga bjälkar som bärs av kopplade hörnpilastrar med kapital. På golvet ligger kalksten. Förvaringsskåp och bänkar står i vapenhuset.

Långhuset mot koret.

En gråmålad pardörr med ramverk leder in i kyrkorummet. Det består av långhus, upphöjt kor i öster och orgelläktare i väster. Stora gjutjärnsfönster, åtta i långhuset och fem i koret, belyser kyrkorummet. Slutna bänkar står på ömse sidor om en bred mittgång, sedan 1960 finns även sidogångar. Predikstolen står i sydöst och dopfunten i nordöst i långhuset. Väggar och valv är putsade och vitmålade. På golvet ligger ljusa kalkstensplattor, under bänkarna brädgolv. Långhuset täcks av fyra kryssvalv varav orgelläktaren upptar ett. Valven har firsidiga ribbor och vilar på tresprångiga pilastrar med kapitäl. Gördel- och sköldbågar är rundbågiga. Mellan ytterväggarna finns dragstag från 1917 med dekorativ dekor. I taket hänger två mässingskronor från 1888 och en kristallkrona från gamla kyrkan.

Triumfbågen mellan kor och långhus är bred och rundbågig. Koret är förhöjt med två trappsteg och belagt med kalksten liksom korgolvet. Taket är välvt med ett hjälmvalv med ribbor vilande på pilastrar som i långhuset. Koret är femsidigt med fem fönster och en utgång till kyrkogården. Koret upptas av altaruppsatsen och altarringen. På ömse sidor om altaruppsatsen finns ett skrank med låga gråmålade brädväggar med dörrar till sakristian. Bakom altaruppsatsen inryms den lilla sakristian på en lägre nivå och med brädgolv. Där står skåp för textilförvaring.

Långhuset mot orgelläktaren.

Orgelläktaren i väster vilar på åtta kolonner med tärningskapitäl med fyra därifrån utgående profilerade konsoler. Läktarens undersida är klädd med pärlspontpanel. Barriären är genombruten med kolonnetter och målad i grågrönt.

Under läktaren är bänkarna borttagna och här står ljusbärare, bokbord och diverse förvaring samt trappa till läktaren.

Tornets övre våningar nås utifrån via trapptornet. Vinden över långhuset har taklag av fur med sparrar, hanband, tassar, stödben och saxsparrar. Valven är isolerade med mineralull.

Inredning och inventarier

Altaret av gråmålade spontade brädor från 1888. Helt inklätt.

Altaruppsatsen av rikt snidad bemålad ek är från 1600-talet med kolonner, beslagsvingar och snidade figurer. Renoverad och förändrad. Mittavlorna ersattes 1888 då Fredrik Krebs målade nya med motiv av korsfästelsen samt välsignande Jesus. Krebs var utbildad på Konstakademin i Köpenhamn och målade porträtt och altartavlor. Ett tidigare krucifix ersattes 1888 med den nuvarande kalken, överst i den brutna frontonen.

Altarringen av trä har en femsidig plan. Räcket består av svarvade balusterdockor.

Hand- och knäfall är klädda med grönt tyg.

Dopfunten är av målad gjuten cement från 1888. Cylindrisk cuppa med växtmotiv i relief och godronnerad undersida. Smalt skaft med vulster samt fyrkantig fot.

Altarupsats.

Dopfont.

Predikstol.

Predikstolen är från 1888. Målad brungrå med detaljer i guld. Hörnen markeras av kolonner med tärningskapital. Sidorna har inom rundbågiga fält snidade figurer av bland annat lärjungarna Paulus och Petrus.

Bänkinredningen är från 1888 då kyrkan uppfördes men förändrades kraftigt 1960 av Eiler Græbe med nya sitsar och ryggstöd. Bänkarna förkortades så att sidogångar bildades samt dörrar och gavlar sänktes. De var ursprungligen målade i ljus ekådring men är nu ljus gröngråa med accentfärg. Dörrarna är av ramverk och fyllningar. Profilerad mörkgrön överliggare med tandsnittsfris.

Orgeln är från 1888 och byggd av Salomon Molander & Co i Göteborg. Omdisponerad flera gånger. 2014-19 återställd och renoverad av Åkerman & Lund efter program av Anders Johnsson. Fasaden är indelad i fem fält med synliga pipor avdelade med pilastrar. Dekorerad med voluter, liljor och rundbågar. Målad i grågrönt med detaljer i guld och rödbrunt.

Storklockan är gjuten 1656 av Hans Meyer i Köpenhamn. Dekorerad med växtbårder och inskription. *Lillklockan* är gjuten i slutet av 1400-talet. Den har en dansk inskription och tre figurer, ett X-kors, en stigbygel och en sked.

Kyrkogården

Kyrkogården har medeltida ursprung. Dessa anses allmänt ha varit inhägnade, betande ängar, som även fungerade för profana ändamål. Gravarna utformades ofta som små kullar med träkors.

På en karta från 1796 ser man kyrkogården friliggande väster om byn. Kyrkogården är en rektangel kring kyrkan och förmodligen omgärdad av en mur. Det påpekades vid en visitation 1821 att kyrkogården inte borde betas av kreatur. På en teckning från 1886 av Karlin av den gamla kyrkan syns att kyrkogården var grässådd.

I samband med att den nya kyrkan byggdes 1888 utökades kyrkogården mot norr och den norra muren revs. Muren i öster och väster förlängdes. Förmodligen planlades kyrkogården då med gångar och omgärdningar av gravplatserna.

1939 invigdes ytterligare en utvidgning mot norr efter förslag av arkitekt Eiler Græbe. Denna del kallas nya kyrkogården. Kyrkogårdsmuren förlängdes igen i öster och väster. Mot norr planterades istället en avgränsning av avenbokshäck. Kvarteren indelades med rygghäckar av avenbok.

Kyrkogården har kraftigt rationaliserats under andra hälften av 1900-talet då många gravstenar togs bort liksom buxbom och singel och istället grässåddes marken. En del stenar placerades liggande synliga i gräs i nordvästra hörnet, andra grävdes ner. Askgravplatser anlades omkring år 2000 nordöst om kyrkan.

Flygbild från väster. Foto: Pär-Martin Hedberg.

Beskrivning

Kyrkan ligger i södra delen av kyrkogården. Den omges av en fogad gråstensmur mot väster, öster och söder. I norr avgränsar en avenbokshäck och nätstaket. Muren är avtäckt med tre rader röda tegelpannor. På en liten bit mot väster är det istället avtäckt med gamla nunnepannor. Mot öster finns järnringar på murens utsida för att binda fast hästar. En trädkrans av stora lindar och små ekar omger kyrkogården. Ingångar finns i söder och öster. En grind är av dekorativt gjutjärn med fyrpass. Det är nivåskillnad mellan den norra nya delen och äldre delen som ligger högre. Nivån tas upp med en slänt med murgröna och trappor. Väster och söder om kyrkogården står äldre gravstenar mycket glest i gräs. Någon enstaka har inramning av buxbom eller järnstaket. Norr om kyrkan är gravplatserna belagda med singel och omgivna av buxbom. Nordöst om kyrkan finns en askgravplats med liggande stenar i en perennplantering. På nya delen från 1939 står stenarna mot rygghäckar av avenbok. Gravplatserna är omgivna av buxbom och belagda med singel och stenarna är låga och horisontella. Det finns inga stora träd på kyrkogården, förutom trädkransen, men nyplanterade blodplommon, blodbok och hängbok.

Mur avtäckt med äldre nunnetegel.

Kyrkogården söder om kyrkan.

Byggnader på kyrkogården

Inga byggnader ligger på kyrkogården. Strax utanför kyrkogårdsmuren i öster ligger en ekonomibygnad. Den var tidigare garage för likvagn och brandspruta. Fasaden är av rött tegel med en sockel av natursten och har brädfodrade grönmålade portar. Sadeltaket med stort takutsprång är belagt med rött tegel. Byggnaden är troligen från omkring sekelskiftet 1800/1900.

Kulturhistorisk karaktärisering för Södra Åkarps kyrkoanläggning.

Södra Åkarps kyrka ligger fritt i jordbrukslandskapet utanför byn. Det gjorde även den medeltida kyrkan. Tornspiran och den sammanhållna trädkransen utgör ett markerat

välgörande inslag i det platta landskapet.

Kyrkogården är omgiven av en fogad vacker gråstensmur, på en liten bit avtäckt med gammalt nunnetegel. Muren, dekorativa gjutjärnsgrindar och trädkransen bidrar till upplevelsen av kyrkogården. Tyvärr har många äldre gravstenar tagits bort och marken grässatts. Kyrkogården är mycket gles på södra och västra sidan som vanligtvis innehåller de äldsta gravstenarna som brukar stå tätt. Kyrkogården har därmed förlorat mycket av sitt kulturhistoriska värde.

Den nya delen med stenar mot raka rygghäckar är typisk för 1930-tals ideal.

Kyrkan ersatte en medeltida kyrka och är byggd under en intensiv kyrkobyggnadsperiod. Mellan 1860-1910 nybyggdes 113 kyrkor i Skåne. Av dessa behöll 22 ett äldre torn, i tolv fall med ett nytt krön, liksom i Södra Åkarp. Intensivast var nybyggnationen runt Malmö-Lund-Landskrona regionen. Befolkningen i Skåne, speciellt i Malmöhus län, ökade kraftigt under 1800-talets andra hälft.

Södra Åkarps kyrka har ett torn från mitten av 1800-talet medan långhus, kor och tornpåbyggnaden är från 1888 och ritade av byggmästare Nils Andersson. Han har även ritat kyrkorna i Svalöv (1878), Västra Klagstorp (1885), Kvidinge (1886) och tornet i Lackalänga (1888) samt var byggmästare för flera andra kyrkor. Södra Åkarp har flera formlikheter med Svalövs kyrka som dock är oputsad.

Kyrkan är en enskeppig långhuskyrka med polygonalt kor byggt i putsat tegel med rundbågiga gjutjärnsfönster och hög tornspira. Det är en vanligt förekommande typisk kyrka för sin tid. Den karaktäriseras av en historiserande blandstil med både nygotiska och nyromanska stilelement. Långhus och polygonalt kor är en typisk plan för många nygotiska kyrkor. Även fasadens indelning med strävpelare mellan fönstren och den höga tornspiran är nygotisk. Fasaden är enkel och har inte den detaljrikedom som höggotikens kyrkor visar. Fasaden är välbevarad och med ursprungliga gjutjärnsfönster.

Kyrkorummet är ljust med vita väggar och murade rundbågiga kryssvalv samt flödande ljus från gjutjärnsfönstren utan innerfönster. Inredningen är målad i en gemensam ljust grågrön färg. Konsten att slå valv som man gjort på senmedeltiden var en kunskap som Brunius återinförde i mitten av 1800-talet och är speciellt för de skånska kyrkorna.

Kyrkorummet präglas främst av två tidsskikt, året det byggdes 1888 och Græbes renovering 1960. Planen, interiören och inredningen är bevarad från byggnadsåret men med ny färgsättning. Vid Græbes renovering fick kyrkan nytt kalkstensgolv, ny färgsättning och färre, ombyggda bänkar. Nuvarande färgsättning är harmonisk men avspeglar inte kyrkans byggnadsår 1888.

Från den gamla kyrkan märks den rikt snidade altaruppsatsen från 1600-talet med Krebs målningar från 1888. De är målade i dova, mörka färger med distinkta ljuspunkter. Lillklockan är från 1400-talet. Det finns ett 100-tal bevarade medeltida klockor i Skåne.

Orgeln är en mycket välbevarad Molanderorgel med stort kulturhistoriskt och musikaliskt värde. Den är nyligen återställd och renoverad. Fasaden är vackert detaljrik.

Att tänka på

- Kyrkogårdens omgärdning med murar, grindar och trädkrans är betydelsefulla i ett trädfattigt landskap.
- Den välbevarade Molanderorgeln och dess fasad bör värnas.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Tillkommen före 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4 kap. 3§. Kyrkotomten ligger inom riksintresse för kulturmiljövård Foteviken Glostorp mm. Dessutom inom av länsstyrelsen utsedd särskilt värdefulla kulturmiljöer, Foteviken-Hököpinge-Sjörtorp-Pile-Glostorp-Lockarp-Oxie.

Källor och litteratur

Kyrkorivningar och kyrkobyggen i Skåne 1812- 1912, Siegrun Fernlund, akademisk avhandling vid Konstvetenskapliga institutionen vid Lunds Universitet, 1982
Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015
Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008
Vård och underhållsplan för Södra Åkarps kyrka, Caroline Ranby, 2017
Vård- och underhållsplan för kyrkogården, Barup & Edström arkitektkontor, 2016
Lunds stifts orgelinventering, Anders Johnsson, 2018-07-10
470 nya kyrkor. Bidrag till Sveriges arkitekturhistoria 1850-1890, Jakob Lindblad, 2009
Södra Åkarp, Oxie härads kyrkor I, Ernst Frostin
Byarna vid landsvägen, Månstorps kommuns sju socknar, Ernst Frostin, 1982

Övriga uppgifter

Denna rapport, en kulturhistorisk karaktäristik och bedömning av Södra Åkarps kyrka, Skytts kontrakt, har upprättats av:

Kristina Simonsson, (rapportförfattare, inventering och foto) Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden.

Karl Johan Kember (granskning), Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden.

J AIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2019-06-27

Färdigställd rapport: 2019-08-16

Södra Åkarps kyrka - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk - Tegel Murverk-Gråsten
Fasadmateriel:	Puts
Fasadkulör:	Vit
Takform:	Sadeltak Spira
Taktäckningsmateriel:	Plåt-skivtäckning
Byggnadsdel:	Torn-väster Långhus Kor-öster-smalare-polygonalt